

Rugăciuni și laude – forme ale literaturii encomiastice

Lector drd. Valeriu Marinescu

Dintotdeauna, omul a avut sentimentul că trăiește într-o lume – în esența ei – nedreaptă, plină de agresiuni, în care el trebuie să lupte pentru existență, să supraviețuiască. Atunci când singur nu a putut să biruie în această luptă, omul a căutat un sprijin, un apărător puternic, ce însă nu l-a ajutat dezinteresat, motiv pentru care ființa umană a trebuit să ofere ceva în schimb – prinoase, jertfe, măguliri, laude –, conform vechiului principiu latin "do ut des". În literatură, prinosul oferit este reprezentat de text și astfel se ajunge la vocația magnificării, corespunzătoare unei funcții spirituale și psihologice precise.

Panegiricul, conform opiniei formulate de E. R. Curtius în lucrarea *Literatura europeană și Evul Mediu latin*, constituie una dintre cele mai vechi specii ale cuvântării fastuoase, fiind prezent încă de la început în literaturile lumii: egipteană, sumeriană, persană. Și în literatura română veche, panegiricul are o tradiție considerabilă, laudele fiind închinare pe de o parte Domnului, iar pe de altă parte autorității pământești. Lucrarea de față se ocupă de encomiastica religioasă, concretizată în psalmi, rugăciuni și imnuri, din care am ales textele ce mi s-au părut cele mai semnificative și pe care le-am cercetat mai ales din punct de vedere al ideilor degajate, propunându-mi practic să explic cum se realizează vocația magnificării. Al. Alexianu sugera, în *Istoria poeziei românești*, că asemenea texte se cuvin abordate din mai multe motive: "mai întâi pentru pura lor semnificație de document literar, pentru prețul pe care orice debut de vechime multiseclară îl poate avea în istoria și cultura unui popor. Apoi, pentru că rudimentele acestea de poezie veche pământească, naive, anacronice, care se prezintă dinaintea noastră atât de stânjenite în strămtle lor haine de epocă, au făcut cândva parte din marele suflet al țării./.../ A le culege astăzi, câte se mai pot afla încă, a le smulge cu un

ceas mai devreme uitării definitive sau irosirii inevitabile, a chema la o nouă viață încenușatul lor jeratic ni s-a părut un act de pietate.”(1)

Primele texte cunoscute în istoria literaturii noastre aparțin poeziei imnice: *Pripeale la toate praznicele Domnului și ale Născătoarei de Dumnezeu și ale tuturor cuvioșilor părinți, mari și sfinți, marilor și vestiților mucenici și tuturor sfinților deosebiți. Se cântă împreună cu Psalmii aleși atunci când se cântă Polieleul, începând dintr-a opta zi a lunii septembrie. Facerea lui Filothei monahul, fost logofăt al lui Mircea Voievod. Sunt versuri simple, șchioape, neizbutite, închizând însă în ele gânduri pioase. Iată două mostre:*

“III. Sfântului apostol și evanghelist Ioan Teologul:

Veniți cu toții să-l slăvim pe Ioan Fiul Tunetului,
pe Ioan cel Fără de prihană,
pe cel ce și-a rezemat capul
de pieptul lui Hristos.”

“X. Sfântului Nicolae:

“Veniți,
toți cei născuți dm țărână,
să-l slăvim pe Nicolae
Ierarhul,
păstor al Mirelor”.

(în *Poezie veche românească*, antologie, postfață,
bibliografie și glosar de Mircea Scarlat, 1985, p. 10)

Producțiile hieratice au fost singurele îngăduite și ocrotite, în secolele al XV-lea – al XVI-lea, în Principate. Chiar și mai târziu, tot stihurile bisericesti sunt recomandate, acele cântece cucernice înălțate spre slava lui Dumnezeu. Iată ce se poate citi în prefața *Catavasierului* apărut la Târgoviște în 1713: “De vreme ce firea omenească cătră cântări și cătră viersuri are a sa priință, precum să vede și la copiii cei mici și plângători și cu cântecile sunt adormiți. Ci și muierile cele țesătoare și călătorii și corăbiarii, osteneala care le vine din lucruri cu cântecile o mângâie; de vreme ce sufletul toate cele cu supărare și cu osteneală poate să le sufere lesne când ar auzi cântări și cântece – pentru aceasta și eu am vrut să tipăresc această cârtică a catavasiilor, pentru ca cei ce vor avea să cânte, să nu cânte cântece curvești și drăcești, ci să cânte catavasii și irmoasele

acestea ce cuprinde această cârtică”. (după Ioan Bianu și Dan Simonescu – *Bibliografia românească veche*, tom IV, București, 1944, p. 40-41)

PSALMI

“...poezia psalmilor nu este altceva decât teologia în starea ei de grație muzicală”. (Bartolomeu Valeriu Anania)

Încercând să stabilească importanța celor dintâi poezii românești din câte ni se păstrează într-o copie manuscrisă, cercetătoarea Stela Toma notează, la pagina 49 a *Crestomației de literatură română veche* : "Din rândul cărților canonice ale Vechiului Testament, cartea psalmilor interesează cel mai mult istoria literară, deoarece, alături de *Iliada* și *Odiseea*, este una dintre cele mai curioase monumente ale poeziei primitive. Pentru strălucirea, amploarea stilului, maiestatea imaginilor, energia expresiei, această culegere poate să rivalizeze cu cele mai mari explozii lirice ale antichității grecești; ea are în plus o abundență cu totul orientală a metaforelor și figurilor care o disting și îi dau un loc aparte în literatura tuturor popoarelor" (2)

Psaltirea este, la noi, cartea capitală a secolului al XVI-lea, însă, în toate cazurile versificate, avem de-a face cu prelucrări, întrucât prozodia impune abateri de la original. Dintre toate textele canonice, psalmii se situează cel mai aproape de ceea ce înțelegem astăzi prin lirică, principalele teme ale acestora regăsindu-se aici: dorul, îndoiala, revolta, umilința, implorarea, extazul etc. Psalmii – presupunând imn, rugăciune și spovedanie – fie evocă faptele mărețe ale divinității, fie au ca temă respectul datorat lui Dumnezeu și poruncilor sale. Aceste texte se dovedesc involuntar moderne, prin frenezia mărturisirii; psalmistul vorbește în deplină sinceritatea, relevându-și cursul firesc al gândirii, fluxul conștiinței.

Din punct de vedere al conținutului, psalmii pot fi grupați în cinci categorii:

- a) imnuri – cântări de slavă, de preamărire a lui Dumnezeu ca împărat al Sionului sau ca împărat universal
- b) rugăciuni – cereri la vreme de necaz, de suferință, plângeri adresate Ziditorului și care pot fi colective sau individuale
- c) psalmi de mulțumire

- d) psalmi regali – vizează persoana regelui sau ceremoniile legate de curtea regală, putând avea, după caz, înțeles propriu sau profetic
- e) psalmi mesianici – caracterizați prin dimensiune profetică.

Analizând structurile prozodice ale poeziei ebraice, Bartolomeu Valeriu Anania constata că rima era inexistentă și că ritmul nu se întemeia pe distribuția silabelor în picioare metrice, nici pe alternanța dintre silabele vocalice lungi și scurte, ci pe un sistem tonal derutant, care se transmitea pe cale oral-auditivă.⁽³⁾ Psalmii, observă același cărturar, au fost compuși dintru început în versuri, astfel încât titluri sau subtitluri precum *Psaltirea în versuri* i se par acestuia improprii. Principiul fundamental al compoziției poetice ebraice – și, deci, și al psalmilor, din moment ce sunt socotiți creații în versuri – era paralelismul stihurilor, prin aceasta înțelegându-se faptul că ideea din primul vers este reluată de cel de-al doilea, care, după caz, o repetă, o neagă sau o îmbogățește. Se pot distinge, astfel, trei forme de paralelism:

- a) paralelismul sinonimic – în care versul secund repetă ideea primului, dar o prezintă oarecum diferit, cele două versuri fiind legate, de regulă, prin și copulativ sau prin juxtapunere
- b) paralelismul antitetic – ce pune cele două stihuri, coordonate adversativ, în contrast de gândire
- c) paralelismul sintactic sau formal – unde versul al doilea preia ideea primului și o transmite, amplificând-o, următoarelor. În acest caz, cele două tipuri anterioare de paralelism se întrepătrund.

Spre exemplificarea celor de mai sus și urmărind mai ales modul în care se manifestă vocația magnificării, am ales, pentru început, Psalmul 12 din *Psaltirea Scheiană* și Psalmul 41 din *Psaltirea românească* a lui Coresi (din 1570).

CÂNTECUL LU DAVID 12

Pără cându, Doamne, uiți-me pără în cumplit?

Pără cându întorci fața ta de mere?

Pără cându puniu sfeature în sufletul meu,

dureare întru îrema mea dzua și noaptea?

Pără cându rădică-se dracul meu spre mere?

Caută și audzi-me Dumnedzeul meu,
se nu cândva doarmă în moarte.
Se nu cândva dzică dracul: întăriiu-me spr-insu.
Dodeitorii miei bucură-se se me-aș clăți.
E eu spre meserearea ta upuvăiiu bucură-se îrema mea de spăsenia ta.
Cântu Domnului birefacătoriului meu
și cântu numele Domnului de sus.

(în *Crestomație de literatură română veche*, vol. 1;
Coordonatori: I. C. Chițimia și Stela Toma, 1984, p.
51-52)

Cântecul lu David 12 reprezintă un strigăt de ajutor, când tristețea psalmistului ia chipul deznădejdiei. Sub raport stilistic, ne rețin atenția invocațiile și interogațiile retorice, dar mai ales anafora, repetarea simetrică, de patru ori, în poziție inițială, a locuțiunii conjuncționale “pără cându”, prin a cărei revenire sub accent se simte pulsația textului. Interesant se dovedește faptul că, la început, psalmistul se consideră nu atât abandonat de divinitate, cât mai degrabă hărțuit de aceasta (“Pără cându puniu sfeature în sufletul meu,/dureare întru îrema mea dzua și noaptea?”) și de aceea își caută mântuirea între teamă și nădejde, conform cuvintelor Sfântului Ioan Scărarul: “Cel ce a îmbrăcat plânsul fericit și plin de har ca pe o haină de nuntă, acela a cunoscut bucuria duhovnicească a sufletului”. Un alt fenomen interesant este folosirea substantivului “suflet” și a sinonimului său, “îremă”, deci un soi de repetiție care vine să sugereze că izvorul vieții duhovnicești nu va mai fi intelectul, inteligența omului nu va mai fi socotită locul cunoașterii și unirii cu divinitatea, ca în misticile platonizante ale contemplării inteligibilului de către inteligență. În Sfânta Scriptură și în Tradiția Bisericii, nu mintea, ci inima omului reprezintă centrul prin excelență al întregii vieți.

Dacă prima parte a textului, prin rețeaua de pronume personale și posesive folosite la persoanele I și a II-a, ilustra relația psalmist-divinitate, în partea secundă, autorul versurilor “are de-a face” cu diavolul, a cărui pradă privilegiată este. În opoziție cu puterea împărătească a lui Hristos, Apostolul Pavel vorbește despre o misterioasă “putere a întunericului” (*Epistola către Coloseni I : 13-14*). Puterile diavolești se manifestă prin intermediul diferiților factori opresivi care

caută să-i pună omului piedici, pentru a-l îndepărta de Dumnezeu, iar în textul de față, diavolul echivalează cu "dodeitorii", oameni răi, lipsiți de milă și care nu pot trăi fără bucuria de a întinde semenilor curse. Pentru a câștiga această luptă, psalmistul îl cheamă în ajutor pe Dumnezeu, temându-se mai ales – orgolios fiind – de bucuria trăită de vrăjmaș într-o eventuală biruință a acestuia, dublată de umilirea învinsului: "Se nu cândva dzică dracul: întăriiu-me spr-insu./Dodeitorii miei bucură-se se m-aș clăti".

Dar, după cum arătam chiar de la începutul acestei lucrări, potentatul nu își oferă serviciile dezinteresat, astfel încât, în finalul Psalmului 12, apare ofranda: "Cântu Domnului binefăcătorului meu/și cântu numele Domnului de sus". Poetul descoperă, în făptura sa, un preaplin ce necesită a fi revărsat în stihuri de preamărire, așa că poezia devine o perpetuă "ardere de tot", o jertfă suavă și totodată puternică.

ÎN SFÂRȘIT ÎNȚELEPCIUNEA FIIUL LU COREU 41

În ce chip jeluiaște cerbul la izvoarele apelor, așa jeluiaște sufletul meu cătră tine, Doamne.

Însetoșă sufletul meu cătră zeul tare și viu;
când veni-voiu și ivi-mă-voiu feței zeului?

Fură lacrămele mele mie pâine zi și noapte,
când zicea mie în toate zilele: "io e zeul tău?"

Aceasta pomenii și vărsai spre mine sufletul meu,
că proidii pren loc coperit minunat până la casa zeului.

În glas bucuros și ispovedire sunetul sărbătorului.

Derep ce scârbit ești sufletul meu? și derep ce turburi-te?

Upovăiaște m zeul că ispovedescu-mă lui;
spăsenie feței mele și zeul meu.

Cătră mine însumi sufletul meu sminti-se;

derept aceaia pomeniiu-te

den pământul Iordanului și Iermonului de păduri mici.

Fără-fund, fără-fundul chem în glas sloatelor tale.

Toate susurile tale și undele tale prespre mine trecură.

E în zi zise Domnul meserearea sa,

Și noaptea cântarea lui de mine.

Rugăciunea zeului viața mea;
Zic zeului: "ajutoriu mie ești, că ce mă ulțași?
Și derep ce trist împlu când dodeiaște-mi dracul?
Când frângea-se oasele mele, îputa-mi dracii miei
Când zicea-mi în toată zi: "io e zeul tău?"
Derep ce scârbit ești sufletul meu? și derep ce turburi-te.
Upovăiaște m domnul că ispovedescu-mă lui;
Spăsenie feaței mele și zeul meu.

(idem, p.77)

Suișurile și coborâșurile universului emoțional al psalmilor se observă și în acest text, ce are ca temă arzătorul dor al autorului după mântuirea divină. Prin folosirea verbului "jeluiaște", suntem confrunțați cu o elegie prezentând enorma distanță dintre Creator și creat(ură). Decalajul e înregistrat cu un sentiment de neliniște și de tristețe, grăitoare în acest sens dovedindu-se primele trei versuri, unde reține atenția mai ales splendida comparație cu cerbul însetat. Interogația retorică din versul al patrulea ("când veni-voiu și ivi-mă-voiu feaței zeului?") poate avea două accepții: în sens concret, poate să evoce dorul psalmistului, aflat în țară străină, după Sion, locul optim de închinare către "zeul tare și viu" sau e posibil să descrie gândul acestuia către ceasul morții, când se va înfățișa înaintea Creatorului. Acceptăm și cea de-a doua explicație, întrucât, pentru omul medieval, veșnicia este foarte aproape; deși crede din ce în ce mai puțin în apropierea Judecării de Apoi, aceasta constituie o eventualitate pe care nu o exclude.

Dar durerea cea mai mare a psalmistului o provoacă faptul că, zilnic, existența zeului său este negată, determinându-l să se îndrepte către "casa" acestuia pentru a-și asigura mântuirea, liniștea, pacea sufletească, fiind conștient că doar "nebunul zice în inima lui: <nu există Dumnezeu>", după cum se poate citi în al treisprezecelea psalm. Ajuns în "locuința" Atotputemicului, psalmistul se leapădă de valorile inferioare, pieritoare, supunându-se față de singura realitate importantă — împărăția lui Dumnezeu. Acum și aici, apare atitudinea de metanoia, care nu desemnează atât pocăința în sens moral, cât mai ales o întoarcere a minții credinciosului, a întregii sale percepții asupra realității, el observând că, deși este virtuos și militant, se află încă departe de Domnul și chiar de sine însuși. Se ajunge, astfel, la o dedublare, manifestată prin interogațiile eului ("Derep ce scârbit ești sufletul meu? și derep ce turburi-te?"), vers

reluat în final în chip de refren. Ca un refugiu, ca o putere izbăvitoare, se repetă obsesiv substantivul "zeul", iar chemarea deznădăjduită va fi, în cele din urmă, auzită; divinitatea își ajută supusul să-și cunoască profunzimile, supunându-l, precum pe Iov, unor încercări, redade prin două superbe metafore: "Toate susurile tale și undele tale prespre mine trecură". Apoi, zeul își trimite "meserearea sa" și primește în schimb, ca ofrandă, "cântarea" și "rugăciunea" psalmistului, ce își dă seama că între el și Domnul există un parteneriat (pe care teologia creștină îl va numi "synergie"); cei doi se caută și se întâmpină reciproc, propunându-și de acum să lucreze împreună.

Simțindu-se acut nevoia unei literaturi bisericești capabile de a fi confruntate și opuse celei antice păgâne (după cum arăta Curtius), se va ieși treptat din zodia poeziei rituale și se va intra în cea a poeziei artistice. Majoritatea comentatorilor îl socotesc pe **DOSOFTEI** ctitor al poeziei lirice românești, însă Mircea Scarlat, în volumul I al *Istoriei poeziei românești*, susține că nu trebuie văzut în mitropolit un deschizător de drumuri, un începător absolut, fiindcă "poet" în epoca lui însemna meșteșugar al stihului, iar psalmii ce pot fi receptați integral ca poezie sunt rari (4). Dosoftei a văzut în versuri o necesitate ecleziastică fără a practica poezia dintr-o chemare artistică imperioasă, întrucât, fiind om de carte, avea dexteritate prozodică, nu ceea ce numim astăzi talent poetic. Totuși, făcând efortul de a găsi, cu orice preț, cuvântul solicitat de rimă, Dosoftei va ignora adesea exactitatea sensurilor termenilor și de aici remarcabilele îndrăznele metaforice. Modificările de măsură a versurilor favorizează schimbări de tonalitate, astfel încât putem distinge doine de jale, imnuri de slavă, rugăciune umilă, confesiuni, meditații. Năzuința fierbinte de a desăvârși vers după vers, conform spuselor lui "foarte cu osârdie mare", poate fi interpretată ca un sentiment că astfel se aduce un omagiu divinității.

În prima treime a *PSALTIRII*, ezitățile sunt frecvente, varietatea ritmurilor încercate fiind foarte mare; apoi, versul se domolește, putându-se observa o creștere progresivă a îndemnării prozodice, noutatea frapantă constituind-o apelul curent la metrul folcloric, impus ca model poeziei culte. Prin limba vie, prin verbul persuasiv și ingenios, prin imaginile proaspete și prin factura autohtonă, *Psaltirea* din 1673 "este pe alocuri cu mult mai mult a lui Dosoftei decât a regelui David și încă și mai vărtos a Moldovei din acel timp decât a

mitropolitului însuși. Stăruie anume în palmii acestei psaltiri, ca un parfum de smirnă, mai presus de orice, o poezie inefabilă, o poezie a cucerniciei, pătrunzătoare și emoționantă, intraductibilă, pretutindeni prezentă. Versurile sună atât de armonios în expresia lor plastică, naive, arhaizante, încât sufletul pare dezbrăcat de straiul său lumesc, pășind smerit și gol, curățit de gânduri, în suita acestor rugăciuni, adică întocmai așa cum și-ar fi închipuit oamenii vremii că trebuie să se înfățișeze înaintea lui Dumnezeu. Sunt însușiri care fac din aceste versuri de tălmăcire o mare operă de creație".(5)

Am ales, pentru ilustrarea vocației magnificării, psalmul 148, analizat în paralel cu textul biblic (varianta editată de Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1983).

PSALMUL 148

Lăudaț din ceriurile toate
Pre Dumnezău cât sâla vă poate.
Lăudaț pre Domnul din nălțâme,
Lăudați-l, de îngeri mulțâme.
Lăudați-l, oștile lui toate,
Cât puterea și sâla vă poate.
Lăudați-l, soarele și luna,
Cu lucoare ce daț totdeauna.
Lăudați-l, ceriuri preste ceriuri
Și apa cea pre din sus de ceriuri
Să-i laude cînstitul lui nume,
Și cu toate ce simt preste lume.
Că Domnul au cugetat cu gândul
De le-au făcut și-i țân toate rândul.
Și le-au tocmit în veci să trăiască
Și din faptul lor să nu-ș smintească.
Că precum le-au dat Domnul pomncă,
Din hotariul lor să nu mai urcă.
Lăudaț pre Domnul, toț bălauri
De pre pământ și zmei de prin gauri.
Lăudați-l, fulgere și focuri,
Și smida ce cade-n toate locuri,

Omeții și ghețale, și vântul,
De turbură și-i face cuvântul,
Măguri, dealuri și lemne cu roadă,
Și chedrii toț, până-n cei de coadă,
Gadinile și cu toată hiara,
Și dobitoc de prin toată țara.
Împâraț de prin țărâle toate,
Boieri, giudeci, năroadele toate,
Giuni și govi, cu bătrânii, tot omul,
Și pruncii să laude pre Domnul.
Că ș-au înălțat cinstitul nume
De ș-au făcut veste preste lume,
Și-l mărturisește tot pământul
Și ceriul tot, că-ș țâne cuvântul.
Și ș-va rădica Dumnezeu steagul
Oamenilor săi în tot șireagul.
Și svinții lui toț cu bucurie
Îi vor cânta cântec cu tărie,
Fiii lui Izrail ce-s la Domnul
Rugători de-aproape, și tot omul.

(în Dosoftei – *Opere*. Ediție critică de N.
A. Ursu, 1978, vol. I, p. 331-332)

Lectura, în paralel, a psalmului din Biblie și a celui compus de Dosoftei relevă faptul că acesta din urmă se suprapune aproape peste textul original, latura creatoare fiind asigurată de limbă. Mitropolitul-poet nu se conformează vocabularului psalmilor, ci își formulează unul propriu, fapt vizibil, încă de la început, și în acest text: dacă Agheu și Zaharia optează pentru un debut destul de comun – "Lăudați pe Domnul din ceruri, lăudați-L pe El întru cele înalte" -, Dosoftei vine cu o precizare: "Lăudaț din ceriurile toate/Pre Dumnezeu cât sâla vă poate", obținând, conștient sau nu, efecte poetice deosebite, întrucât se folosesc doi termeni selectați din același câmp semantic ("sâlă", "poate"), iar inversiunea, utilizată pentru realizarea rimei, face ca accentul să cadă asupra substantivului. Faptul nu este lipsit de importanță, deoarece, continuând lectura, redescoperim sintagma "sâla vă poate", însă, alături de termenul slav, apare sinonimul său de origine latină: "Cât puterea și sâla vă poate".

Dar Dintre toți psalmii comentați în prezenta lucrare, acesta mi se pare cel mai ilustrativ pentru evidențierea magnificării, atât la nivelul conținutului, cât și la cel al exprimării. Astfel, Dumnezeu este prezentat drept Creator al lumii, proniator, cauză primară și mobil al tuturor începuturilor: "Lăudați-l, ceriuri preste ceriuri,/Și apa cea pre din sus de ceriuri/Să-i laude cinstitul lui nume,/Și cu toate ce sunt preste lume,/Că Domnul au cugetat cu gândul,/De le-au făcut și-i țân toate rândul". Cuvântul-cheie al textului devine verbul "a lăuda", folosit mai ales la imperativ, dar și la conjunctiv (însă tot cu nuanță imperativă), imprimând de la început o tonalitate ce se cere respectată. El este chiar preferat altor verbe care, în accepția lui Dosoftei, nu redau explicit ideea de omagiere (compară "Focul, grindina, zăpada, gheața, viforul, toate îndepliniți cuvântul Lui" cu "Lăudați-1, fulgere și focuri,/Și smida ce cade-n toate locuri,/Omeții și ghețâle și vântul,/De turbură și-i face cuvântul". Așadar, dimensiunea innografică se dovedește mult mai pronunțată la Dosoftei, preamărirea divinității trebuind să devină o preocupare neîncetată a întregii Ei creații.

RUGĂCIUNILE (specii ale literaturii encomiastice)

Numite și molitve, aceste texte provin din psalmii implorării, însă intimitatea parcă șoptită a acestora nu se regăsește în tonul fortissimo din rugăciuni; aici, s-a ieșit din intimitate și s-a intrat în retorică. Îndemnul lui Hristos "Privegheați și vă rugați ca să nu intrați în ispită" (Matei XXVI : 41) a fost înțeles de Biserică, încă de la început, ca "Rugați-vă neîncetat" (*Epistola I către Tesaloniceni V* : 17). Pentru a intra în legătură cu Dumnezeu, omul are, pe de o parte, nevoie de comuniunea semenilor, iar, pe de altă parte, nevoie de a se retrage în singurătate pentru a se ruga pentru a dialoga cu Iisus, într-o relație unică, de la persoană la persoană, nedezvăluind decât lui Dumnezeu taina inimii sale. De altfel, potrivit Evangheliei, Iisus subliniază importanța rugăciunii de obște ("Că unde sunt doi sau trei adunați în numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor" – Matei XVIII : 19-20), dar ne și învață să ne rugăm în ascuns (Matei VI : 5 și următoarele). El însuși se ruga Tatălui fie împreună cu ucenicii săi (de exemplu, la Schimbarea la Față pe muntele Tabor, conform *Evangheliei de la Luca IX* : 28, sau înainte de a-i învăța Rugăciunea Domnească "Tatăl nostru" – Luca XI : 1-4), fie singur (40 de zile de rugăciune în pustie au precedat activitatea sa publică, conform Matei IV : 1-2).

Tipurile de rugăciuni sunt diverse, ceea ce confirmă productivitatea speciei, o specie încă vie; există rugăciuni ce trebuie spuse/citite la începutul și la sfârșitul lucrului, înainte de principalele mese, înainte de culcare, rugăciuni făcute pentru părinți, pentru copii etc. Modelul auditiv-armonic al molitvelor pare a fi psalmul de pocăință al lui David (Psalmul 50), dar și rugăciunea "Tatăl nostru". Nelipsite din rugăciuni sunt verbele la imperativ (imperativul solicitării), calificările fastuoase, rețeaua de analogii biblice. Formula de încheiere se citește sau se recită fortissimo, cu glas mare. Deși supusă trebuințelor bisericesti și deci fără intenționalitate artistică, molitva se dovedește aptă să fie absorbită în spațiul literaturii, răspunzând vocației lirice.

Adevărata ambianță creștină se găsește în rugăciuni și ea constă în pocăință, smerenie (ce ține în frâu mândria) și blândețe (care stăpânește mânia). "Nimic nu face pe om așa de mult împreună-vorbitor cu Dumnezeu ca rugăciunea curată și nematerială.[...] E bună și cantitatea în cântarea rugăciunilor, atunci când e stăpânită de stăruință și luare-aminte.

Dar ceea ce dă viață sufletului este calitatea; aceasta pricinuieste și roada. Iar calitatea cântării și rugăciunii stă în a se ruga cineva cu duhul și cu mintea." (6)

Ca *texte-reper* pentru această specie a literaturii române vechi, putem aminti rugăciunile din **MOLITVENICUL ROMÂNESC** al lui **CORESI** (1567 – 1568?) sau câteva texte din **CODICELE PETROVAY** (1672). Există și rugăciuni rimate, transpunere stilistică în versuri a fondului creștin. Astfel, Nicolae Costin publică, în *Ceasornicul domnilor* un text intitulat *Epigramă*, în realitate o rugăciune pentru voievodul Nicolae Mavrocordat. Descoperim tipul de adresare și seria de solicitări din molitve, dar nu există intensitatea implorării și vigoarea concentrărilor ritmice, preferându-se obținerea rimei. Și Dimitrie Pandovici Typografulu realizează, în predoslovie *Catavasierului* tipărit la București în 1742, o rugăciune, intitulată *Cătră pravoslavniculu norodu al Țării Rumânești*, însă dedicată, de fapt, domnitorului. Am preferat, totuși, spre ilustrarea vocației magnificării, să comentez alte texte: cântecele IV și VII din **FRAGMENTUL TODORESCU**.

CÂNTECUL IV

Haycz meg Vristen etc.

Pleacă-ți, Domnezeu, urechile tale pre rugăciune creștinilor tăi, ia-le la tine

rugăciune loru, slugilor tale.

Den naltul cerului caltă spre noi, doamne, cuventelor tale dă-le luminare și depărtează dentr-inima noastră rătăcitură.

Den meserere ta iartă-ne păcatele, dezleagă pre noi den greșele grele, miluiește-ne și tocmește supt feritură-ți.

Că fără tine păcură ne-i locul și fără tine ne vom păgubi; rugăm fii cu noi, cum noi să ne purtăm în părăție-ți

Tu, Iesus Cristus, lumine dereaptă, viața noastră, veselie mare, cine den moarte cu sângele svântu noi descumpărași

Dentr-inimă rugăm dragoste ta; într-inimile noastre credință dereaptă; înmărește în noi a fraților noștri dragoste svântă.

A duhului svântu dă-ne darurile, pre uluită dă-ne hrăborie; pelițeiiei noastre

tu ia greșalele cu cuvente svente.

Dracul hitleanul depărtează-1 de noi, a cui putere toată ai zdrobitu; den
naltul cerului fie lângă noi ajutorul tău.

Fericăciune fie tatălui de veacu, fericăciune fie ție, fiului lui, ce cu duhul
svânt iată împărătesc până în vecie.

(în *Texte românești din secolul al XVI-lea*.

Coordonator: Ion Gheție, 1982, p. 338)

CÂNTECUL VII

Vedd el Wristen rolunc

Ia de pre noi, tu doamne, mânia ta și cele grele pedepse a tale, nu grăbi pre
noi tu să ne noi giudeci pren greșeala noastră.

Să vei fi platnic după vina noastră, nu va rămâne nime înaintea ta, nu va
suferi nece ceastă lume pedepsitura ta.

Că ce, doamne, noi ca nește viermi, așa ne tare pedepsești în lume, când noi
cum tu vedzi suntem ca o umbră și prah de pre pământ.

Spurcatu-ne-am în vina părinților, în alean este trupul sufletului, drept
aceaea în nevoia noastră caută de sus, doamne.

Toată pedeapsa tremete tu pre noi și grozăvia morții noastre, numai tu
tinde

cu milă cătră noi svântă mâna ta.

Cum să nu piară tocmeala lu Cristus și chinul lui noauă să fălosească și să ne
spele păcatele noastre cu svânt sângele lui.

Ceasta fă tatăl, fiul și duhul svânt, Domnezeu, drept ce, trei în obradze, tu
ești roditor lumiei a toată, până-n vecie.

(idem, p. 340)

Având ritmica și configurația fono-sintactică a rugăciunii, cele două
texte pot fi socotite adevărate slujbe în miniatură, în citirea/rostirea lor
fiind importantă concentrarea lăuntrică, altfel ruga își pierde valoarea
duhovnicească. Adresarea directă, prin numeroase imperative și prin
vocate, demonstrează că molitva se dovedește o convorbire cu
Dumnezeul cel Viu, o contemplare, o întâlnire personală cu acesta, iar
formulele, clișeele (recunoașterea omnipotenței divine, a slăbiciunii
omenești, a nevoii de sprijin din partea Creatorului, invocarea numelui
Treimii în final) îl ajută pe credincios să ajungă în prezența

Atotputemicului, să-i vorbească și să-l preamărească. Cele două texte nu trebuie interpretate doar ca niște cereri, întrucât omul își exprimă, în afara solicitărilor de protecție, și niște sentimente: așteptarea, neliniștea, încrederea ("Dentr-inimă rugăm dragoste ta;/într-inimile noastre credință dereaptă/înmărește în noi a fraților noștri dragoste svântă").

Un alt numitor comun avut de cele două texte este caracterul lor penitențial, pocăința fiind unul dintre elementele de care depinde izbânda asupra răului și asupra morții. De altfel, în *Evanghelia după Luca* (XVIII: 13), se arată că primele condiții pentru credință și pentru mântuire sunt pocăința și întoarcerea minții către Iisus. Pomenirea numelui Mântuitorului se unește aproape cu răsufierea credinciosului, respectând recomandarea Apostolului Pavel, formulată în *Epistola către Filipeni* (II : 9-11) : "...întru Numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cerești și al celor pământești și al celor de dedesubt și să mărturisească toată limba că Domn este Iisus Hristos, întru slava lui Dumnezeu Tatăl." Întreaga viață este încredințată ocrotirii acestuia, fără de care "păcură ne-i locul". Înspăimântat de judecata îngrozitoare, dar dreaptă a lui Dumnezeu, păcătosul promite că va evita pe viitor ocaziile ce îl îndeamnă la greșeli, știind din experiență că, deși rațiunea dictează ceva, voința poate să dorească altceva: "rugăm fii cu noi, cum noi să ne purtăm în părăție-ți"; "Spurcatu-ne-am în vina părinților, în alean este trupul sufletului/Derept aceea în nevoia noastră caută de sus, doamne." Credinciosul se tânguie fiindcă riscă pedeapsa divină (deja "mânia" Domnului s-a abătut asupra lui), dar și fiindcă l-a ofensat pe Stăpânul atât de bun, atât de iubitor încât și-a sacrificat Fiul pentru mântuirea omului: "Cum să nu piară tocmeala lui Cristus/și chinul lui noauă să folosească/și să ne spele păcatele noastre cu svânt sângele lui". În final, după mărturisirea fărădelegilor, păcătosul pare mult mai liniștit, mai sigur că se va bucura de marea blândețe și îndurare a Sfintei Treimi, pe care o dorește preaslăvită în veci.

Encomiastica religioasă se întâlnește, evident, și în **IMNURI** sau slavoslovii, ce provin din psalmii adorării și care se constituie din recapitulări de atribute și de fapte ale ființei glorficate, enunțarea acestora determinându-l pe imnograf să se simtă ocrotit de primejdiile lumii în care trăiește. Având, printre cuvintele-cheie, termeni precum

"slavă", "tu", "bucură-te", "sfânt", "osana", imnodia găsește terenul de desăvârșire în acatiste și în *paraclise*, slujbe în care credincioșii cântă împreună cu cei din strană și prin care se cere ajutor lui Iisus și/sau mijlocirea Fecioarei Maria sau a unui anumit sfânt.

Imnul bisericesc apare în primele secole ale creștinismului și se constituie ca specie artistică în cel de-al patrulea veac. Folosite inițial în propaganda religioasă, în special ca mijloace eficiente în combaterea ereziilor, imnurile au intrat în cultul bisericesc, iar canonul inmografic s-a stabilit în secolul al VII-lea, poemul structurându-se în jurul irmosului. Spre deosebire de poezia clasică "păgână" greacă și latină, care adoptase versificația cantitativă, poezia inmografică se întemeiea pe ritmul silabic, obținut prin căutarea efectului muzical în numărul egal al silabelor din aceeași strofă și în succesiunea regulată a silabelor accentuate și neaccentuate (pentru amănunte, a se vedea Petre Vintilescu – *Despre poezia inmografică din cărțile de ritual și cântarea bisericească*, Editura Pace, București, 1937).

La noi, după *Pripealele* lui **FILOTEI** – despre care am vorbit la începutul prezentei lucrări –, găsim, prin secolul al XVI-lea, un imn de laudă scris în stilul tradițional bizantin de către vistiernicul **SIMION DEDULOVICI** și intitulat *Lauda lui Mihail Mărturisorul, episcop al Sinaidelor*. În literatura inmografică, textul nu era conceput independent, ci ca parte integrantă a operei cântate, cum sunt imnurile religioase, însoțite de note muzicale, aparținând călugărului **EUSTRATIE DE LA PUTNA**; o parte din texte au fost compuse de el – pe la 1511 –, precum imnul închinat Sfântului Ioan cel Nou, celelalte aparținând tradiției bizantino-slave. Aceluiași Sfânt Ioan cel Nou de la Suceava îi dedică, pe la mijlocul secolului al XVI-lea, un *Cuvânt de laudă* **TEODOSIE**, egumen al Mănăstirii Neamț. Un alt imn religios către Dumnezeu scrie în italiană fostul voievod al Munteniei, **PETRU CERCEL**, cu prilejul peregrinării sale prin Italia. Publicat la Veneția în 1586, textul stârnește și astăzi admirație prin muzicalitate și cuprinde aluzii la Geneză, la întruparea și învierea lui Iisus Hristos spre iertarea păcatelor oamenilor și, desigur, recunoașterea fărădelegilor, detestarea orbirii spirituale și acuta nevoie de protecție divină: "Îmi iartă, Doamne, grelele păcate/ Și-atât de mare ai milostivire/ Spre mine, sluga ta cea vinovată,/ Ca să trăiesc cu tine-n nemurire./ Și fă-mă, Doamne, vrednic de răsplată,/ Nu-mi da pedeapsă după-a mele vine,/ Ce trec măsura ce-ar fi fost iertată./ Greșit-

am, Tată, milă ai de mine./ Aprinde-mi sufletul și mă învață./ Și fă să vin alătura de tine."(traducere de Al. Ciorănescu, în *Literatura română veche*, 1969, vol. I, p. 293-295). Impresionează acest strigăt de smerenie, devenit veritabil cântec de dragoste.

În spiritul imnurilor liturgice, **ANTIM IVIREANUL** creează un excelent imn dedicat Fecioarei Maria în *Cazania la Adormirea Maicii Domnului*. După etalarea, la început, a potențelor divine, mitropolitul ajunge la concluzia că Dumnezeu, în ciuda preaputemiciei sale, nu va reuși niciodată să creeze ceva care "să covârșească în vrednicie pre maica lui...[...]. Pentru că precum nu iaste cu puțință nu zic să socotească, ce nici cu mintea să gândească neștine o ființă mai cuvioasă și mai naltă decât dumnezeirea, așa nici o zidire mai covârșitoare decât aceia ce au născut pre un Dumnezeu, carele s-au făcut om".(ediția Ștrempel, p. 87). Încercând să contureze portretul Mariei, mitropolitul subliniază dificultatea temei, grandoarea ei (afectarea modestiei), pentru ca apoi, cu o fantezie de miniaturist, să încerce o explicație simbolico-mistică a numelui Maicii Domnului. Observarea migăloasă a fiecărei silabe și a fiecărei litere din cuvântul Mariam pornește de la corespondența dintre nume și fapte (motivarea semnului lingvistic, "etimologia ca formă de gândire" – Curtius). Este un portret encomiastic, având toate elementele imnice: retorica, frazarea, periodicitatea, formule de tip anaforic ("Aleasă...", "Aceasta...", "Pre aceasta au văzut-o..."). În final, tonul laudativ din exaltarea Fecioarei se convertește într-o umilă rugăciune.

NOTE

1. AL. ALEXIANU – *Istoria poeziei române de la 1570 la 1830*, vol. I, Editura Porto-Franco, Galați, 1993, p. 3
2. *** – *Crestomație de literatură română veche*, vol 1; Coordonatori : I. C. Chițimia și Stela Toma, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p. 49
3. BARTOLOMEU VALERIU ANANIA – *Poezia Vechiului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, p.108
4. Mircea Scarlat – *Istoria poeziei românești*, vol. I, Editura Minerva, București, 1982, p. 86-87
5. AL. ALEXIANU – *op. cit.*, p. 64-65
6. *** – *Filocalia*, vol. VI, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1997, p. 286